

*До разової спеціалізованої вченої ради
у Донецькому державному університеті
внутрішніх справ*

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора
Тичини Дмитра Михайловича на дисертацію Кузьменко Анастасії
Сергіївни «Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання
кримінальним правопорушенням у туристичній сфері», подану на
здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право»
за спеціальністю 081 «Право»**

Ступінь актуальності обраної теми

Одним із ключових національних інтересів держави визначено забезпечення стійкості національної економіки, розвиток конкурентоспроможних секторів господарства, збереження культурного потенціалу та формування безпечного середовища життєдіяльності громадян. У цьому контексті туристична сфера посідає важливе місце як складова соціально-економічного комплексу держави, що поєднує економічні, культурні та гуманітарні функції, сприяє розвитку регіонів, створенню робочих місць і зміцненню міжнародного іміджу України.

Водночас туристична галузь характеризується високою чутливістю до зовнішніх і внутрішніх ризиків, серед яких особливе місце посідають кримінальні загрози. Тому, державна політика у сфері туризму повинна реалізовуватися у двох взаємопов'язаних напрямках – розвитку та безпеки. Однак, за даними правоохоронних органів, протягом останніх років щорічно виявляється приблизно 1–1,2 тисячі кримінальних правопорушень, пов'язаних із туристичною діяльністю, серед яких домінує шахрайство, пов'язане із заволодінням майном або набуттям права на нього шляхом обману чи зловживання довірою. При цьому виникають нові форми протиправних посягань, пов'язані, зокрема, з військово-патріотичним, волонтерським та меморіальним туризмом. Криміногенну ситуацію ускладнюють тінізація економічних процесів, корупційні ризики, недостатній контроль за діяльністю туроператорів і турагентів, недосконалість фінансового моніторингу, а також вразливість цифрових туристичних платформ.

Суттєвий вплив на розвиток туристичної сфери та рівень криміногенних ризиків справила повномасштабна збройна агресія проти України, що призвела до руйнування туристичної інфраструктури, тимчасової окупації регіонів із значним туристичним потенціалом, зниження мобільності населення та загального погіршення безпекового середовища. У таких умовах туризм, який традиційно виступає важливим чинником економічного розвитку та гуманітарної дипломатії, водночас стає сферою потенційних кримінальних загроз – від шахрайства у сфері бронювання та нелегальної діяльності туристичних агентств до транскордонної злочинності, торгівлі людьми, кіберзлочинності та корупційних зловживань під час відновлення туристичної інфраструктури.

У зв'язку з цим забезпечення безпеки туристичної сфери потребує переходу від фрагментарних заходів реагування до системної моделі кримінально-правового та кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням, яка ґрунтується на принципах цифрової прозорості, міжвідомчої взаємодії, аналітичного моніторингу криміногенних ризиків та партнерства держави, бізнесу і громадянського суспільства. Формування ефективної системи запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері є важливим елементом й післявоєнного відновлення України, зміцнення економічної безпеки та підвищення міжнародної довіри до держави як безпечного туристичного напрямку.

Таким чином, актуальність теми дисертаційного дослідження Кузьменко Анастасії Сергіївни не викликає сумнівів як у науково-теоретичному, так і у практичному аспектах.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача

Науковий рівень дисертаційного дослідження та наукових публікацій А. С. Кузьменко відповідає вимогам, що висувуються до робіт на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 Право.

Робота виконана у Донецькому державному університеті внутрішніх справ відповідно до Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року (Указ Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021), Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України

від 30 вересня 2019 року № 722/2019), Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 року № 168-р), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454) та 2025–2029 роки (наказ МВС України від 21 травня 2024 року № 326).

Основні положення дисертації опубліковано в семи наукових працях, серед яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, три тези наукових доповідей на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних заходах. Вони відображають наукову новизну обраної А. С. Кузьменко теми.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях

Дисертація за характером та змістом розглянутих питань є одним із перших монографічних досліджень в якому реалізовано науковий підхід до формування кримінологічної безпеки туристичної сфери з визначенням шляхів запобігання кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану і повоєнного відновлення України. У роботі обґрунтовано нові для наук кримінально-правового циклу положень, висновків та рекомендацій, скерованих на удосконалення кримінально-правової політики та кримінологічної практики в частині запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері.

Окремі результати і висновки, які з них слідують були отримані вперше і мають достатній ступінь наукової новизни, зокрема:

– запропоновано розглядати туристичну сферу як самостійний об'єкт кримінологічного аналізу, у межах якого злочинність носить міжгалузевий, транскордонний і кіберопосередкований характер, а її елементи зумовлюють розроблення системи кримінологічного реагування за кримінологічними рівнями (запобігання кримінальним правопорушенням) як

складової реалізації державної політики України в галузі туризму, яка ґрунтується на кримінально-правових ознаках кримінальних правопорушень; кримінологічних кількісних та якісних показниках й характеристиках причин, умов, особи-злочинця; заходах реагування на різних кримінологічних рівнях спрямованих на моніторинг туроператорських і посередницьких послуг, контроль фінансових потоків, а також виявлення та усунення криміногенних та віктимогенних чинників;

– на підставі узагальнення практики діяльності правоохоронних органів висвітлено класифікаційні ряди шахрайства у туристичній сфері на основі технології обману, що залежить від обраних схем з організації «туристичного бізнесу» та виду пропонованого туристичного продукту, наявності корупційних зв'язків з органами державної влади й управління, які мають відношення до видачі необхідних документів та здійснюють «прикриття» злочинної діяльності шахраїв, та від обраного способу вчинення кримінального протиправного діяння: 1) шахрайство, у якому ініціатором є безпосередній суб'єкт туристичного бізнесу; 2) шахрайство через створення підставних компаній, сайтів, агентств та маніпуляції в інтернет-середовищі; 3) шахрайство, пов'язане з документами, візами, страховками та діями постачальників послуг;

– узагальнені іноземні практики запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері, які поєднують правові, організаційно-управлінські, інформаційно-аналітичні й технологічні інструменти виявлення та нейтралізації шахрайських схем на засадах цифрової безпеки, контролю за діяльністю посередників, страхових компаній і туроператорів, створення інтегрованих систем ризиків і спеціалізованих профілактичних програм (Австралія, Італія, Німеччина, США, Франція, Японія), дозволили сформулювати науково обґрунтовані пропозиції адаптації таких механізмів до української практики формування національної системи безпеки туризму в частині запобігання туристичним шахрайствам у післявоєнний період;

– визначено стратегічні напрями кримінологічної безпеки у сфері туризму з практичною реалізацією в Стратегії розвитку туризму, курортів України та запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері на період до 2036 року, які сприятимуть підвищенню прозорості, стабільності та довіри до туристичного ринку, а також забезпечать

ефективний захист прав і безпеки споживачів туристичних послуг із запровадження механізмів ліцензування та реєстрації суб'єктів туристичної діяльності, оцінювання їх фінансової стійкості та відповідальності; створення гарантійних і компенсаційних фондів; удосконалення систем державного контролю, нагляду, інспектування та аудиту; максимізація інформатизації та цифровізації туристичної галузі із використанням кібертехнологій, штучного інтелекту як інструментів забезпечення безпеки, якості обслуговування й запобігання кримінальним правопорушенням у сфері туризму;

– системно-функціональний підхід до практичної реалізації спеціально-кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері у вигляді: а) регуляторної діяльності – забезпечення належного обліку, звітності, аудиту та інспекційних перевірок суб'єктів туристичного ринку; б) безпекової діяльності – моніторинг, оцінка та прогнозування криміногенних ризиків; в) правоохоронної діяльності – проведення запобіжних заходів уповноваженими правоохоронними й контролюючими органами на основі інформаційно-аналітичного забезпечення щодо проявів шахрайства, корупції й тінізації туристичних послуг; г) громадського контролю – системна діяльність об'єднаних незалежних туристичних агентств, асоціацій і представників громадянського суспільства, спрямована на забезпечення прозорості, етичності та безпеки туристичної діяльності.

Також викликає певний інтерес надана (1) систематизація кримінальних правопорушень у туристичній сфері: а) в широкому розумінні як злочинність у сфері туризму: шахрайство (ст. 190 КК України), підроблення документів, печаток, штампів і бланків (ст. 358 КК України), корупційні зловживання (привласнення, розтрата майна або зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України), одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України), службове підроблення (ст. 366 КК України) та інші (торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини (ст. 149 КК України), експлуатація дітей (ст. 150 КК України), незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками або електронними грошима (ст. 200 КК України); б) у вузькому розумінні як злочинність у сфері туристичного бізнесу: шахрайство (ст. 190 КК України) як основний вид кримінальних правопорушень пов'язаний зі зловживанням службовим становищем, легалізацією доходів, ухилення від сплати податків);

(2) кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень у туристичній сфері з виокремленням стану та тенденцій шахрайств, причин та умов, які сприяють їх учиненню; кримінологічних ознак особи-злочинця та транснаціональних організованих груп й зв'язки таких елементів з системою кримінологічного реагування в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України.

Основні положення дисертаційного дослідження опубліковані в фахових виданнях України, а також представлені у вигляді доповідей всеукраїнських науково-практичних заходах. Публікації повністю відповідають предмету дослідження і вирішують завдання, що були поставлені в дисертації. Отримані висновки й результати авторки з відповідної тематики були впроваджені в Донецькому державному університеті внутрішніх справ. Таким чином дисертаційне дослідження Кузьменко Анастасії Сергіївни виконане на достатньому науково-методичному і методологічному рівнях.

Результати і положення дисертації, які виносяться на захист відповідають всім вимогам положення на здобуття ступеня доктора філософії, є обґрунтованими та логічними, мають високий ступінь наукової новизни та практичне значення.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Обґрунтованість результатів дослідження, положень та висновків досліджень дисертаційної роботи Кузьменко Анастасії Сергіївни не викликають жодних зауважень. Вони логічно витікають з тексту дисертаційного дослідження та ґрунтуються на власних судженнях авторки, зібраних матеріалах, їх аналізі та узагальненні. Подані пропозиції щодо запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері оформлені належним чином, мають важливе теоретичне та практичне значення. Висновки дисертаційної роботи відображають результати проведеної роботи, а рекомендації базуються на них.

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення 115 вироків, винесених судами України щодо кримінальних правопорушень за ст. 190, 200, 209, 212, 358, 366, 368 КК України; опитувань 154 працівників

Національної поліції України, 38 представників Державного агентства розвитку туризму України, 98 громадян; аналітичні звіти та узагальнення Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності

Результати дослідження, що виносяться на захист, отримані завдяки всебічному використанню комплексного підходу, який передбачає поєднання низки різноманітних методів наукового пізнання із використанням комплексу загальнонаукових та спеціально-наукових методів, зокрема: *діалектичний* використано для дослідження туристичної сфери в умовах збройного конфлікту, кореляції з економічною безпекою, розгляду проблем формування та реалізації кримінологічної безпеки у цій сфері в умовах повоєнного відновлення країни; *історико-правовий* – під час розкриття генези нормативно-правового забезпечення запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері України; *формально-логічний* (догматичний) – під час характеристики туристичної сфери як об'єкту кримінальних протиправних посягань, надання кримінологічної характеристики пов'язаних з нею кримінальних правопорушень, а на цій основі – формування та реалізація заходів запобігання на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях; *компаративістський* – для виявлення особливостей кримінально-правової охорони відносин та кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері України та інших країнах, а також оцінки можливостей імплементації позитивного іноземного досвіду у вітчизняну правозастосовну практику; *системно-структурний* – для вирішення проблемних питань забезпечення кримінологічної безпеки у туристичній сфері України; *моделювання* – у межах формування та реалізації безпеки туристичної сфери України за допомогою кримінологічного інструментарію на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях; *контент-аналізу* – для аналізу вивчених матеріалів кримінальних проваджень, результатів анкетування з подальшою інтерпретацією одержаних результатів у дисертаційній роботі; *статистичний* – для аналізу офіційної статистичної звітності.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження

Сформульовані і аргументовані у дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації впроваджено й надалі можуть бути використані в:

– *практичній діяльності* – при розробленні й удосконаленні відомчих нормативно-правових актів, підготовці методичних рекомендацій з питань організації запобігання шахрайствам у туристичній сфері;

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого розв’язання проблемних питань та проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень, спрямованих на розвиток кримінального права та кримінології (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ від 20 жовтня 2025 р.);

– *освітньому процесі* – під час підготовки навчально-методичних матеріалів та викладання навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінологія» (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ від 20 жовтня 2025 р.).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому

Дисертаційна робота А. С. Кузьменко складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (215 найменувань на 19 сторінках) та чотирьох додатків на 12 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 260 сторінок, із них основний текст дисертації – 214 сторінок.

У цілому дисертація є системним, цілісним та комплексним дослідженням, в якому відповідно до обраної мети і завдань здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення наукового завдання. Усі розділи роботи логічно поєднані єдиною метою – формування кримінально-правових та кримінологічних засад запобігання кримінальним правопорушенням, що є складним багаторівневим процесом, який поєднує теоретичні дослідження, правотворчу діяльність, організаційно-управлінські заходи та практичні механізми. Розроблені концептуальні засади виступають

фундаментом для формування й реалізації державної політики у сфері протидії злочинності та формування цілісної системи заходів запобігання.

Проведене дисертанткою дослідження є завершеним, його вивчення дозволяє зробити висновок про належний рівень проведеного дослідження, за результатами котрого сформовані теоретичні положення, пропозиції до законодавства, практичні рекомендації, що розкривають зміст предмету дослідження.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці

Отримані результати дисертаційного дослідження Кузьменко Анастасією Сергіївною щодо запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері рекомендуються для використання у діяльності закладів вищої освіти, в науково-дослідних розробках установ й організацій, дослідниками при написанні статей та монографій, плануванні кримінально-правових й кримінологічних досліджень.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача

Позитивно оцінюючи наукову роботу А. С. Кузьменко, необхідно звернути увагу на деякі положення, що могли б слугувати предметом подальших наукових досліджень або дискусії під час публічного захисту:

1. У роботі слушно підкреслюється, що сучасний стан протидії злочинності характеризується фрагментарністю нормативно-правового регулювання та відсутністю системного підходу й до формування механізмів запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері (підрозділ 1.2). При цьому, авторка декларує необхідність розроблення цілісної кримінологічної концепції запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері. У зв'язку з цим доцільним видається більш детальне наукове пояснення такої вельми цікавої пропозиції.

2. Заслуговує на увагу запропонований дисертанткою підхід до визначення кримінальних правопорушень у туристичній сфері через їх розмежування у широкому та вузькому розумінні (с. 101–102). Разом з тим у роботі потребує додаткового пояснення питання критеріїв такого

розмежування, оскільки наведений перелік кримінальних правопорушень, віднесених до сфери туризму, охоплює значну кількість складів кримінальних правопорушень, які традиційно належать до різних сфер суспільних відносин (економічної, службової, фінансової, транскордонної тощо). Також, доцільно було б більш чітко аргументувати підстави включення окремих кримінальних правопорушень до структури злочинності у туристичній сфері, а також конкретизувати кримінологічні критерії їх віднесення до цієї категорії.

3. У дисертаційному дослідженні А. С. Кузьменко обґрунтовано звертає увагу на трансформацію туристичного ринку України в умовах воєнного стану, зокрема на розвиток військово-патріотичного, волонтерського та меморіального туризму, а також на посилення цифровізації туристичних сервісів. Водночас, у роботі такі положення викладено переважно на рівні узагальнень (підрозділ 2.2). У зв'язку з цим доцільним видається більш ґрунтовне емпіричне підтвердження висновків щодо зміщення детермінант злочинності у туристичній сфері від економічних до соціально-технологічних і безпекових факторів, зокрема із використанням статистичних даних, матеріалів кримінальних проваджень або аналітичних звітів правоохоронних органів.

Крім того, авторка пропонує перспективний напрям оновлення державної політики через розроблення спеціальної стратегії «Безпечний туризм України», однак потребує більш детального розкриття зміст такого стратегічного документа, його інституційне забезпечення, механізми реалізації та взаємодії суб'єктів державної влади, правоохоронних органів і представників туристичного бізнесу. У цьому контексті доцільно було б конкретизувати ключові елементи запропонованої моделі кримінологічного захисту туристичної сфери та її співвідношення з уже чинними державними програмами і стратегіями розвитку туризму.

4. У підрозділі 3.1 дисертантка обґрунтовує доцільність формування моделі стратегії розвитку туристичної сфери у повоєнній відбудові України, що має базуватися на принципах кримінологічної безпеки, зміцненні правових і організаційних засад запобігання кримінальним правопорушенням та створенні безпечного й прозорого середовища туристичної діяльності.

І це вірно! Водночас, викладені положення потребують більш детального наукового та прикладного обґрунтування, що може стати предметом дослідження у майбутньому.

5. У дисертації запропоновано розгорнуту систему спеціально-кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері (підрозділ 3.2), що включає регуляторні, безпекові, правоохоронні та громадські інструменти, а також обґрунтовує доцільність створення Національного центру туристичної безпеки, впровадження спеціалізованих навчальних програм і застосування моделі аналітично керованої безпекової діяльності «Intelligence Led Policing».

Однак, на думку опонента, варті поглибленого обґрунтування механізми практичної реалізації запропонованих заходів, зокрема правовий статус і компетенція Національного центру туристичної безпеки, порядок взаємодії між правоохоронними органами, Державним агентством розвитку туризму, фінансовими регуляторами та суб'єктами туристичного бізнесу, а також можливості використання запропонованих аналітичних технологій у межах чинного законодавства про захист персональних даних, фінансовий моніторинг і оперативно-розшукову діяльність. Потребує також додаткового уточнення питання інтеграції запропонованих навчальних програм і моделей аналітичної безпеки у вже існуючу систему підготовки кадрів для правоохоронних органів та органів публічного управління.

Висловлені зауваження носять переважно уточнюючий характер і не впливають на загальну позитивну оцінку виконаного дослідження. Вони переслідують мету запросити авторку до наукової дискусії та врахувати зазначені зауваження у подальшій науковій розробці проблематики дослідження.

Відсутність порушень академічної доброчесності

У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертаційна робота Кузьменко Анастасії Сергіївни є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

1. Дисертаційна робота **Кузьменко Анастасії Сергіївни «Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері»**, подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, в якому отримано нові науково обґрунтовані результати, що відрізняються новизною в постановці і вирішенні кримінально-правових та кримінологічних задач спрямованих на удосконалення практики запобігання кримінальним правопорушенням.

2. Дисертація «Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 – Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор – **Кузьменко Анастасія Сергіївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 «Право».**

Офіційний опонент:

**Провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор**

Дмитро ТИЧИНА

Погоджено:

**Проректор
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України**

Олег ТАРАСЕНКО

